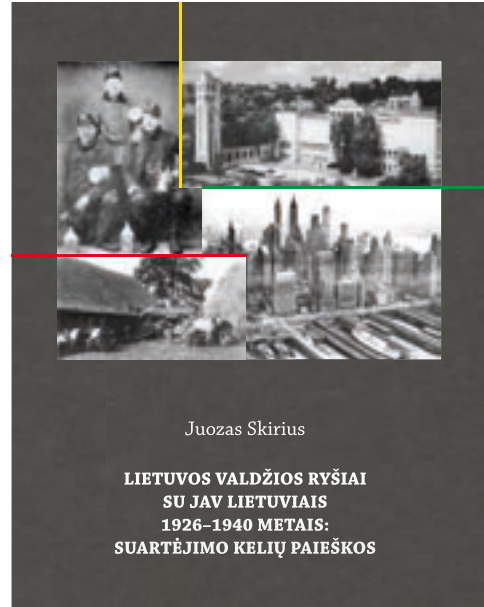

Knyga apie JAV lietuvių ryšius su Lietuva ir jos vyriausybe 1926–1940 metais

Vitalija Stravinskienė

SKIRIUS, Juozas. *Lietuvos vyriausybės ryšiai su JAV lietuviams 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016, 498 p.

Lietuvos edukologijos universiteto istorijos profesoriaus Juozo Skiriaus moksliniai tyrimai apima XX a. Lietuvos užsienio politikos, diplomatijos, lietuvių išeivijos ir kt. problematiką. Autorius yra parašęs ne vieną monografiją, studiją, daugybę mokslo straipsnių, sudaręs dokumentų rinkinių.

Recenzuojama knyga – ilgo ir kruopštaus profesoriaus J. Skiriaus mokslinių tyrimų rezultatas. Monografijos objektas – JAV lietuviai ir jų ryšiai su Lietuva bei jos vyriausybe autoritarinio valdymo laikotarpiu (1926–1940 m.). Matyt, neatsitiktinai prof. J. Skirius ėmėsi nagrinėti mažai tyrinėtą problematiką. Autorius ne vienus metus domisi Lietuvos ir JAV ryšiais, pastarosios valstybės gyventojų lietuvių istorija. Kita vertus, monografijos įvado istoriografinių darbų apžvalga (p. 17–18) patvirtina, kad J. Skiriaus knyga yra pirmas tokio pobūdžio darbas, kuriame kompleksiskai nagrinėta Lietuvos tautininkų vyriausybės politika JAV lietuvių atžvilgiu ir jos rezultatai.

Darbas paremtas gausiais šaltiniais (monografijoje yra 1 186 nuorodos į šaltinius ir istoriografinius darbus), kurie saugomi įvairiuose valstybiniuose ir privačiuose Lietuvos, JAV archyvuose, rankraštynuose ir kultūros centruose, taip pat to meto spauda, atsiminimais. Tai liudija, kad autorius nagrinėjamus klausimus stengėsi atskleisti labai išsamiai ir argumentuotai.

Tyrimo medžiaga išdėstyta laikantis chronologinio principo. Monografiją sudaro keturi skyriai, kurie orientuoti į tokius pagrindinius probleminius aspektus: 1) JAV lietuvių požiūris į 1926 m. perversmą Lietuvoje ir tautininkų vyriausybės politika JAV lietuvių atžvilgiu (p. 25–158); 2) Lietuvos vyriausybės pastangos pasinaudoti JAV lietuvių ekonominiu potencialu (p. 159–278); 3) Lietuvos vyriausybės pastangos gerinti JAV lietuvių ryšius su Lietuva (p. 279–410); 4) JAV lietuvių politinės konsolidacijos pastangos Lietuvai sudėtingu politiniu etapu (1939–1940 m.) (p. 411–438). Tyrimo rezultatai atsispindi išsamiose išvadose (p. 439–451). Knygos pabaigoje pateikta santrauka anglų kalba, šaltinių ir santrumpų sąrašai ir asmenvardžių rodyklė. Publikuojamos iliustracijos padeda skaitytojui geriau suprasti to meto įvykius, atpažinti jų dalyvius.

Autoriaus dėmesys būtent šioms problemoms yra logiškas ir pagrįstas. Natūralu, kad Lietuvos vyriausybei turėjo rūpėti ryšiai su įvairiais požiūriais pajėgiausia ir kiekybiškai gausiausia lietuvių bendruomene pasaulyje, jos turimos ekonominės ir politinės galimybės. Juk XX a. 4-ojo dešimtmečio viduryje buvo skaičiuojama, kad JAV gyveno mažiausiai 600 tūkst. lietuvių (p. 25), dalis jų buvo labai kritiški Lietuvos valdžios atžvilgiu ir smerkė 1926 m. gruodžio 17 d. perversmą. Todėl Lietuvos valdžios manevravimas ir prioriteto suteikimas ekonominėms, kultūrinėms ar visuomeninėms iniciatyvoms, bendraujant su JAV lietuviais, visiškai pasiteisino. Būtent tokios iniciatyvos priartino JAV lietuvius prie Lietuvos.

Perfrazuojant autoriaus mintį apie suartėjimo kelių paieškas, galima teigti, kad sėkmingų suartėjimo kelių rezultatai buvo matomi ne vienoje srityje: ekonominėje (JAV lietuvių investicijos į Lietuvos ūkį, turizmo plėtra ir kt.), žvelgiant iš laiko perspektyvos, politinėje (JAV lietuvių pastangos siekiant atkurti Lietuvos nepriklausomybę po 1940 m.) ar sociokultūrinėje (JAV lietuvių išitraukimas į lietuvių tautą konsolidavusius sąjūdžius, pvz., Vilniui vaduoti¹, jų parama tautiečiams Vilniuje ir Vilniaus krašte) ir kt. Jungiamųjų Lietuvos ir JAV lietuvių grandžių buvo keletas, tačiau gana veiksmingas buvo organizacinis lygmuo (1930 m. įkurtas Amerikos lietuvių ekonominis centras, 1932 m. – Draugija užsienio lietuviams remti ir kt.), kuris buvo gerai išplėtotas.

Recenzento nuomone, monografija svarbi ir Lietuvos diplomatijos tyrimams. J. Skirius gana išsamiai atskleidė lietuvių diplomatų JAV vaidmenį plėtojant Lietuvos ir JAV lietuvių bendruomenės ryšius. Sėkmingai parinkti kandidatai į diplomatus JAV (Bronius Kazys Balutis, Povilas Žadeikis ir kt.) lėmė, kad lietuvių priešiškus Lietuvos vyriausybei palaipsniui sumažėjo, o pati JAV lietuvių bendruomenė labiau konsolidavosi.

Prof. J. Skiriaus monografija palieka gerą įspūdį, yra informatyvi, į Lietuvos mokslo apyvartą įtraukia naujos empirinės medžiagos. Šis darbas svariai prisidės prie Lietuvos

¹ Pastebėtina, kad XX a. 4-ojo dešimtmečio antroje pusėje lietuvių išeivijoje veikė 61 Vilniaus vadavimo sąjungos skyrius, iš kurių 50 – JAV. MAČIULIS, Dangira; STALIŪNAS, Darius. *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.)*. Vilnius, 2015, p. 186. Išsamiau apie JAV veikusių Vilniaus vadavimo sąjungos skyrių veiklą žr. KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. *Vilniaus vadavimo sąjunga 1925 04 26 – 1938 11 25*. Vilnius, 2001, p. 58–61.

Respublikos politinio, ekonominio ar socialinio gyvenimo tautininkų valdymo metais objektyvesnio suvokimo, jis taip pat leis geriau pažinti JAV lietuvių bendruomenės vidinę struktūrą ir veiklos ypatumus.

Tačiau recenzentas turėtų keletą pastabų. JAV lietuvių veiklos apžvalgą buvo galima šiek tiek išplėsti ir parodyti jų paramą kitų kraštų lietuvių bendruomenėms, ypač lietuviams, gyvenusiems Lenkijos Respublikoje. Suvalkų ir Vilniaus kraštų lietuviai gyveno gana sudėtingomis sąlygomis, todėl tautiečių iš JAV parama jų kultūrai ar švietimui buvo gyvybiškai svarbi. Daug sakantis faktas, kad, ieškodama materialinės paramos lietuvių organizacijoms, 1928 m. JAV lietuvių kolonijose lankėsi garbaus amžiaus sulaukusi Vilniaus lietuvė Emilija Vileišienė². Kaip yra žinoma, tema tiesiogiai siejosi „Vilniaus klausimo“ problema. Autoriaus žodžiais, „Vilniaus klausimas – tai lietuviams viena iš svarbiausių nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu problemų, apie kurią sukosi ne tik užsienio, bet ir vidaus gyvenimo aktualijos. Šis klausimas glaudžiai siejosi ir su lietuvių išeivijos, ypač JAV, veikla“ (p. 90). Ji išsamiai apibūdinta pirmajame monografijos skyriuje. Trumpai sakant, „Vilniaus klausimas“ buvo savotiškas katalizatorius, kuris išjudindavo JAV lietuvius. Todėl tikslinga buvo aptarti JAV lietuvių poziciją ginant Lietuvos teises į Vilnių ginčiuose su lenkų išeivija, kuri buvo skaitlinga ir įtakinga. Šios problemos labai mažai tyrinėtos, tačiau jos labai aktualios XX a. pirmosios pusės Lietuvos Respublikos istorijos tyrimams.

Su „Vilniaus klausimu“ susijusi ir Lenkijos pabėgėlių Lietuvoje problema. Autorius rašo (p. 155), kad 1940 m. vasario 2 d. Čikagoje lankėsi prof. Kazys Pakštas, kuris su Lietuvos pasiuntiniu Povilu Žadeikiu aptarė ir finansinės paramos Lietuvai, globojant apie 100 tūkst. pabėgėlių iš Lenkijos, klausimą. Šiuos duomenis reiktų kiek patikslinti. Pastebėtina, kad Lenkijos pabėgėlių skaičių Lietuvos politikai ir pareigūnai gerokai padidino, nes prie jų priskyrė iš kitų Lenkijos vietų į Vilniaus m. ir jo kraštą 1920–1939 m. atvykusius asmenis ir ilgamečius šio regiono gyventojus, kurie negalėjo ar nenorėjo dokumentais įrodyti turėtą teisę į Lietuvos pilietybę. Todėl realiai civilių karo pabėgėlių iš Lenkijos Vilniaus krašte 1940 m. pirmojoje pusėje buvo ne 100 tūkst., o maždaug 30–35 tūkst.³

Skaitytojų patogumui būtų pravertęs naudotos literatūros sąrašas, vietovardžių rodyklė.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad autoriui pavyko pasiekti tikslą ir pateikti faktografiškai subalansuotą, gausiais šaltiniais pagrįstą Lietuvos vyriausybės ryšių su JAV lietuviams ir pastarųjų veiklą 1926–1940 m. atspindintį vaizdą. Manytina, kad prof. J. Skiriaus monografija taps viena iš svarbių pozicijų, tiriant lietuvių išeivijos JAV problematiką ir gilinantis į dar netyrinėtus jos aspektus. Ji neabejotinai susilauks Lietuvos akademinės bendruomenės, istoriją besidominančių visuomenės narių ir, žinoma, lietuvių išeivijos dėmesio.

² ŠĖMIS, B. [BIRŽIŠKA, Mykolas]. *Vilniaus Golgota*. Kaunas, 1930, p. 286.

³ *Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais*. Vilnius, 2013, p. 518; SURGAILIS, Gintautas. *Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai ir internautieji Lenkijos kariai Lietuvoje*. Vilnius, 2005, p. 45; STRELCOVAS, Simonas. *Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai Lietuvoje 1939–1940 metais*. Šiauliai, 2010, p. 144–145.